

Takács-Sánta András *

Globalizáció, internacionalizáció, lokalizáció: Daly itt túl konzervatív

„Az ökológiai közgazdászok lokális iránti vonzalma abban is kifejeződik, hogy a nemzetköziséget (internationalization) támogatják, szemben a neoklasszikusok által olyannyira kedvelt globalizációval.” (Daly, 2019, 9. pont)

Megállíthatja-e a nemzetállamok együttműködése a globális ökológiai katasztrófát? Önmagában aligha, bár ez az együttműködés kétségkívül szükséges eleme a megoldásnak. Ez utóbbiban tehát egyetértünk az általam nagyra becsült Herman Daly-vel, ugyanakkor kommentárjában még csak egyetlen aprócska utalást sem tesz arra, hogy a nemzetállamok¹ sokszor inkább a probléma részei, semmint a megoldásé.

A XXI. század első két évtizedében (és különösen a tízes években) a világ számos országában globalizációkritikus, nacionalista kormányzatok kerültek hatalomra. A Trump-féle Egyesült Államoknak, Bolsonaro Brazíliájának, Erdoğan Törökországnak vagy épp Orbán Magyarországnak viszonya a (gazdasági) globalizációhoz ugyan korántsem teljesen elutasító, ám vitathatatlanul gyakran helyezkedtek szembe a globalizáció előmozdítására törekvő szervezetekkel, intézményekkel a nemzeti szuverenitást hangsúlyozva. Mégsem hiszem, hogy Daly vagy bármelyikünk, aki az ökológiai válság megoldása érdekében munkálkodik, boldog lenne ettől. A nemzeti populizmus ugyanis nem emelte be fontos eszméi közé az ökológiai gondolatot. Sőt, ezek a nacionalisták talán még annyira sem tartják azt fontosnak, mint a globalista világrend hívei.

Az ökotudatos nacionalizmus egyébként nem fából vaskarika, azaz elvileg nyugodtan létezhetnének ilyen szellemiségű politikai pártok és vezetők. Gondoljunk csak bele, hogy például bármely ország élővilágát vagy épp fenntartható tájhasználati hagyományait féltve óvandó nemzeti kincsnek is tekinthetnénk. A ténylegesen hatalomra kerülő nacionalisták azonban nem így gondolkodnak. Ennek talán legfőbb (bár egészen biztosan nem egyetlen) oka az, hogy hatalmukat ők is csak a nagytőke, esetükben a nemzeti nagytőke hathatós segítségével képesek megragadni és megtartani. Márpedig a globális és a nem-

* Egyetemi docens, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Társadalomtudományi Kar

¹ Daly ugyan végig nemzetekről (nations) beszél, ám érzésem szerint a nemzetállamok (nation states) kifejezés lenne az igazán pontos.

zeti nagytőke annyiban biztosan hasonlít egymáshoz, hogy az ökológiai fenntarthatóság legfontosabb lépésében, a gazdasági teljesítmény visszafogásában egyértelműen ellenérdekelt.

Mindebből az következik, hogy a nemzetállamok kezében ma összpontosuló hatalom átadására volna szükség az ökológiai fenntarthatósághoz – ám még véletlenül sem nemzetek feletti szereplők kezébe. Itt jön képbe a szubszidiaritás elve. Ennek a kulcsfontosságú elvnek számos meghatározása létezik, szerintem a legjobb (és egyben a legegyszerűbb) ez: mindig az érintettek döntsenek. Vagyis semmit rólunk nélkülünk, ám ne avatkozzunk mások dolgába sem. Ma a hatalom nagy része maroknyi ember kezében összpontosul. Ha a szubszidiaritás elvét komolyan vennénk, sokkal több embernek, illetve intézménynek lenne valós hatalma, ugyanakkor senkinek sem túl sok.²

Mindez Magyarországon a gyakorlatban azt jelentené, hogy a mainál lényegesen több döntési jogköre lenne a megyei és a települési önkormányzatoknak, létrejöhetnének járási önkormányzatok (Monostori, 2016), a jelenleginél sokkal több települési részönkormányzat létezne, sőt a települések még kisebb egységei (lakónegyedek, utcaközösségek stb.) is kaphatnának valamennyi lehetőséget az önkormányzásra. Vagyis a demokrácia a mainál helyibbé válna.

Ez ugyanakkor még nem elegendő, ezzel párhuzamosan részvételebbé is kellene válnia.³ Ha ugyanis marad az alapvetően képviseleti demokrácia, erősen félő, hogy a helyibb demokrácia csupán a kiskirályságok megerősödését vonná maga után. Részvételebb demokrácia hiányában a politikai és a gazdasági elit helyi szinten is hajlamos összefonódni, akadályozva ezzel az elmozdulást az ökológiai fenn-

² A szubszidiaritás elvének első explicit megfogalmazása a katolikus egyháztól származik – egészen pontosan XI. Pius pápától 1931-ből. Ugyanakkor maga a gondolat mélyen gyökeredzik a nyugati politikai gondolkodásban, és egészen Arisztotelészig, illetve Aquinói Szent Tamásig vezethető vissza (Endo, 1994).

³ Szándékosan használom a „részvételebb” szót a „részvételi” helyett, még ha a különbség nüansznyi is tűnhet esetleg. A ma megszokott képviseleti demokrácia és a részvételi demokrácia valójában ugyanis nem két, mereven elkülönülő demokráciatípust jelent. Inkább úgy kell gondolkodnunk róluk, mint egy kontinuum két végpontjáról. Ma jellemzően a kontinuum képviseleti végpontjához állunk nagyon közel: noha demokráciáink tartalmazzak egy-két részvételi elemet (például a népszavazást), valójában a képviselőink megválasztásán túl vajmi kevés beleszólásunk van a bennünket is érintő döntésekbe. A részvételi végpont irányába kellene tehát elmozdulnunk, ám hogy milyen mértékben tegyük ezt, nem egyszerű kérdés. Könnyen beláthatjuk, hogy egész egyszerűen időnk sem volna minden döntésben részt venni (Dahl, 1990). Vagyis képviselőkre továbbra is szükség van, ugyanakkor az igazán nagy horderejű döntéseket (például a nehezen visszafordítható hatásokkal járókat) ki kellene vennünk a kezükből.

tarthatóság irányába (is). Ám még a részvételibb demokrácia is többféle lehet. Nem jelent különösebb elmozdulást a mai, alapvetően képviseleti rendszerhez képest például egy olyasfajta népszavazásos demokrácia, ahol ugyan a kulcskérdésekben mindig népszavazást rendeznek, de azt a kormányzat erőteljes, egyoldalú propagandája előzi meg, illetve a szavazásra bocsátott kérdést a hatalmon levők érdekeinek megfelelően fogalmazzák meg (például „*Akarja-e Ön, hogy ne épüljön meg a vegyi üzem, és így ne enyhüljön a településünket sújtó súlyos munkanélküliség?*”). Az a típusú részvételibb demokrácia az igazi, ahol a döntéseket nyílt és hatalommentes párbeszéd, illetve vita előzi meg. Ezt deliberatív (tanácskozó) demokráciának szokás nevezni (például Bächtiger et al., 2018).

A fentiekre persze még bárki mondhatja, hogy mindez csak a politikai hatalomról szól. Mi a helyzet a tőkekoncentrációval és az ebből fakadó gazdasági hatalommal? Nos, a kettő nyilván kéz a kézben jár. A mainál jobban szétterített politikai döntéseknek elsősorban a helyi szinten jobban ellenőrizhető kis- és középvállalatokat kellene előnyben részesíteniük. Ez vezethetne el a tőkekoncentráció jelentős enyhítéséhez és ezáltal a nagytőke politikai befolyásának csökkenéséhez.

Elégséges feltétele-e a hatalom szétterítése, a demokrácia helyibbé és részvételibbé tétele az ökológiailag fenntartható társadalmak kialakulásának? Természetesen nem, ugyanakkor mégiscsak elengedhetetlen feltétele. A mai politikai elittől ugyanis teljesen hiába várjuk a Nagy Ökológiai Fordulatot, hiszen a status quo fenntartásában érdekelt gazdasági elit lekötöztetettje, azzal szorosán összefonódott. A Nagy Ökológiai Fordulatra törekvő embereknek, csoportoknak ebben a rendszerben gyakorlatilag esélytelen hatalomra kerülniük, hiszen ők nem paktálhatnak le az uralkodó gazdasági elittel – és akkor még nem is beszéltünk arról a problémáról, hogy a társadalom többsége, mindazok, akik az urnáknál döntenek, korántsem az ökológikus átalakulást tartják a legfontosabb társadalmi célnak. A hatalom szétterítésével ugyanakkor megnyílik az esély arra, hogy az ökológiailag elkötelezett emberek a mainál nagyobb mértékben legyenek képesek alakítani a döntéseket.

Az esély persze nem azonos a garanciával, ám rögzítése dacára is ez tűnik a járható útnak. A részvételi demokrácia intézményeinek kiépülésével ugyanis hatalom kerül olyanok kezébe, akik hajlandók, illetve képesek időt és energiát fektetni abba, hogy részt vegyenek a politikai döntéshozatalban. Amíg tehát a mai, képviseleti demokrácia látszathatalmat ad tömegek kezébe, addig a részvételibb demok-

rácia valódi hatalmat helyez valamivel kisebb számú, ám politikailag aktív emberébe.⁴

Amint helyi közösségek, csoportok aktívan szerveződnek, és bátran föllépnek akkor, amikor a hatalom antiökologikus (vagy akár más szempontból problémás) döntésekre – például kétes értékű beruházások engedélyezésére – készül, máris egy újabb lépés történik a demokrácia helyibbé és részvételibbé tétele érdekében. Sok-sok ilyen cselekvés adna esélyt arra, hogy a kezdetben helyi változások fölskálázódjanak, és így a hatalmat a fent említett módon szétterítsük.

A szubszidiaritás elve ugyanakkor nem zárja ki a Daly által hangsúlyozott internacionalizációt. Csakhogy a mainál egyértelműen szűkebb hatalommal rendelkező nemzetállamok egyezkednének, illetve működnének együtt egymással. A szubszidiaritás tehát nem ellentétes sem a nemzetállami, sem pedig a globális döntéshozatallal szemben (mifelénk még az Európai Unió szintje is említhető), csupán a mainál kisebb jelentőséget szán neki. Ugyanakkor botorság volna teljesen elvetni a bolygósintű döntéshozatalt, hiszen a valóban globális problémákat ezen a szinten is kezelni kell. És itt nemcsak a szűkebben értett környezeti problémákra, például az éghajlatváltozásra kell gondolnunk, hanem például a nemzetközi bűnözés megfékezésére, a globális katonai biztonsági kérdésekre vagy épp a Daly által is említett nemzetközi migrációra szintúgy – ráadásul nyilvánvaló, hogy ezek a gondok sok szálon össze is függenek egymással.

Sajnálom tehát, hogy Daly – túlzottan is konzervatív módon – az internacionalizációt állította szembe a globalizációval, nem pedig a lokalizációt, illetve az ökolokalizmust. Utóbbi fogalom egy olyan, harmadikutas társadalmi-gazdasági berendezkedést takar, amelynek központi gondolata egy ökológiai szemléletű társadalmi-gazdasági lokalizáció, és amely világosan eltér mind a kapitalizmustól, mind pedig az államszocializmustól.⁵ Fred Curtis még közel két évtizeddel

⁴ Emiatt a demokrácia részvételibbé tétele felszínesen szemlélve akár elitista elgondolásnak is tűnhet, hiszen miközben egy x-et szinte bárki képes behúzni egy szavazólapon, a részvételi demokrácia folyamatai nemcsak időigényesek, hanem bizonyos ismereteket, jártasságokat is igényelnek a résztvevők részéről. Valójában azonban koránt sincs szó elitizmusról, amennyiben hozzátesszük: a társadalomnak határozottan törekednie kell arra, hogy a szocializáció során mindenki elsajátíthassa azokat a képességeket, amelyek révén kompetens résztvevője lehet a demokratikus döntéshozatali folyamatoknak.

⁵ Az ökolokalizmus legalább három dimenzióban válik el élesen mind a kapitalizmustól, mind az államszocializmustól. Egyrészt lokalista, miközben a kapitalizmus és az államszocializmus egyaránt globalista. Másrészt – ellentétben a másikkal – nem növekedéspárti. Harmadrészt lényegi különbség mutatkozik a tulajdonviszonyokban is. A kapitalizmus a magántulajdont, míg az államszocializmus

ezelőtt az Ecological Economics hasábjain (itt jelent meg Daly kommentárja is) egy remek, és amúgy viszonylag sokat hivatkozott cikkben részletesen mutatta be, hogy mi is az az ökolokalizmus (Curtis, 2003).⁶ Továbbá mindenképp említendő itt többek között Helena Norberg-Hodge, Murray Bookchin vagy éppen Wendell Berry gyakorlatilag teljes életműve is. Nehéz nem egyetérteni Daly-vel abban, hogy az ökológiai közgazdaságtannak nagyobb hangsúlyt kellene fektetnie a globalizáció témájára. Ugyanakkor talán még ennél is lényegesebb, hogy minél erősebb tudományos alapokat szolgáltatson a társadalmi-gazdasági lokalizációhoz, az ökolokalizmus térhódításához. Ehhez jó kiindulópontot jelenthet a fent említett szerzők munkássága (és persze még sok társuké, vö. például De Young–Princen, 2012).

Mondandóm lényege így foglalható össze: erős államok helyett erős helyi közösségekre volna szükség a Nagy Ökológiai Fordulat érdekében. A „helyi” jelző itt többféle szintre is vonatkozhat (olykor akár még a nemzetállamira is), a szubszidiaritás elvének értelmében ugyanis mindig az érintettek köréhez kell igazítani a döntéshozatal szintjét. Vagyis nagyobb társadalomformáló fantáziára és több radikalizmusra volna szükségünk, mint amit Daly ajánl nekünk. A radikalizmus fájdalmas? Igen, óhatatlanul az. Ugyanakkor ma, az ökológiai válság mélyülésével a radikalizmus az egyetlen valódi alternatívája az ökológiai összeomlásnak (Takács-Sánta, 2020).

HIVATKOZÁSOK

Bächtiger, A.–Dryzek, J. S.–Mansbridge, J.–Warren, M. E. (szerk.) (2018): *The Oxford Handbook of Deliberative Democracy*; Oxford University Press

Curtis, F. (2003): *Eco-localism and sustainability*; Ecological Economics 46 (1), 83–102., magyarul: *Öko-lokalizmus és fenntarthatóság*; in: Scheiring G.–Boda Zs. (szerk.): *Globalizáció és fejlődés: Kritikai fejlődéstanulmányok szöveggyűjtemény*; 562–593., Végegylet – Új Mandátum, 2011

Dahl, R. A. (1990): *After the Revolution? – Authority in a Good Society*; Yale University Press, magyarul: *Forradalom után? – Autoritás a jó társadalomban*; Osiris – Readers International, 1995

az állami tulajdont helyezi előtérbe. Az ökolokalizmus esetében viszont egy harmadik lehetséges tulajdoni forma, a közösségi tulajdon legalábbis egy szintre kerül a másik kettővel.

⁶ Az ökolokalizmus némileg más típusú vázlatáért lásd Takács-Sánta (2017, 4. fejezet).

Daly, H. E. (2019): *Some overlaps between the first and second thirty years of ecological economics*; Ecological Economics 164, 106372, magyarul: *Az ökológiai közgazdaságtan első és második harminc évének néhány közös témája*; Kovász 26, e3, 2022
<https://doi.org/10.14267/kov.2022e3>

De Young, R.–Princen, T. (szerk.) (2012): *The Localization Reader*, MIT Press

Endo, K. (1994): *The principle of subsidiarity: from Johannes Althusius to Jacques Delors*; 北大法学論集, 44(6), 652–553.

Monostori Á. (2016): *Járási/kistérségi önkormányzatok Európában*; in. *Társadalom, kulturális háttér, gazdaság: IV. IRI Társadalomtudományi Konferencia, Párkány, Szlovákia, 04.24.–04.26.*, International Research Institute, 157–164.

Takács-Sánta A. (2017): *A közlegelők komédiája – A közösségek újrafelfedezése mint kiút az ökológiai válságból*; L'Harmattan, Budapest

Takács-Sánta A. (2020): *Ökológiai radikalizmus vagy összeomlás*; Replika 114, 95–99.